

УДК 017/019:090.1(470.23-25)(071.32)

Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань /
підготували: Валерій Земи, Світлана Зінченко, Віра Фрис. — К., 2010. —
XXXVIII, 216 с.

Значна кількість українських історичних пам'яток віддавна зберігається у бібліотечних та музейних збірках за кордоном. Цінним є кожне дослідження, яке дає нам змогу ознайомитися зі складом та змістом таких колекцій. У каталозі петербурзьких зібрань Валерія Земи, Світлани Зінченко, Віри Фрис вміщено описи та фрагменти окремих українських рукописів XV–XVIII ст., які сьогодні зберігаються в Санкт-Петербурзі — у Російській національній бібліотеці (колишня Публічна бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедрина) та Бібліотеці Російської Академії Наук.

Каталог складається із передмови В. Фрис, вступного слова В. Земи, та двох розділів: «Опис збірників» (огляд 18 кодексів) і «Тексти пам'яток» (публікуються тексти із 6 рукописів).

Цікавими для дослідників безперечно будуть окреслені у передмові до каталогу (с. IV–VI) шляхи, якими кириличні кодекси, створені на теренах України, потрапляли до Санкт-Петербурга: купівля, вивезення мігрантами та колекціонування, з яким у будь-якому столітті доволі часто пов'язані крадіжки.

У вступному слові (яке, по-суті, є глибоким історичним дослідженням) В. Земи (с. VII–XXXVIII), описано класифікацію церковних пам'яток східнохристиянської традиції та особливості їхнього складу. Автор зауважує, що наведені у каталозі пам'ятки віддзеркалюють зміни, які супроводжували духовне життя XV і XVI ст. — пошкваллення виховних практик, розвиток нових типів впливу на мирян. Значна кількість зафіксованих авторами каталогу кодексів відображає, з одного боку, процес набуття українсько-білоруським книжним койне дедалі більшого значення в книжковій культурі, а з другого — поступ творчої активності, що сприяв появі перероблених чи створенню нових пам'яток. Детально змальовано історичне тло — шляхи передачі візантійської книжкової традиції, особливості її сприйняття на теренах Київської митрополії, проаналізовано події, що викликали до життя

METROPOLIS KIJIVIENSIS

**Каталог і тексти
петербурзьких зібрань**

нові твори. В. Земи прослідковує, як тексти, що одночасно побутували і у візантійській, і у «дочірній» київській культурі, змінювали своє значення. Автор вступного слова також досліджує процес появи полемічних творів, навівши детальний опис причин розколу між Римом і Царгородом, підкріплений посиланнями на монографії дослідників з даної тематики. На прикладі комплексу Четъї-Мінеї 1489 р. та низки пам'яток, що віддзеркалюють її становлення і побутування, розглянуто розвиток повчальних текстів та проникнення до них українсько-білоруських мовних особливостей (с. XXI–XXV). Наведено численну літературу та список кодексів для ілюстрації проникнення до книжкової культури локальних мовних рис Київського, Чернігівського, Галицько-Волинського, Переяславського князівств й прилеглих земель. Ретельно проаналізовано джерела, процес створення та розповсюдження окремих пам'яток, із зазначенням усіх списків, оглядом нововведень та історіографічним доробком попередніх дослідників.

У розділі «Описи збірників» (с. 1–139) вміщено описи 18 рукописів. Кожен опис розпочинається із номера каталогу та бібліотечного шифру кодекса, у деяких випадках – також назви збірки, далі наведено дані про кількість і розмір аркушів, дзеркало тексту, висоту рядків і літер, кількість рядків на аркуші, інформацію про філіграні та опис оправи. В окремих випадках подано зіставлення почерку з іншими рукописами. Опубліковано не тільки заголовки тексту, але й інципіти деяких кодексів, вказано на наявність детальних описів змісту.

У другому розділі каталогу наведено тексти з окремих пам'яток (с. 140–216). Що важливо, автори намагалися максимально точно передати особливості рукописного старослов'янського тексту з усіма специфічними знаками.

Однак, при ретельному ознайомленні з каталогом впадає в око певний різнобіч у способі опису кодексів. В. Зема пояснює різний ступінь докладності опису вступним характером роботи (с. XXXVII), проте сама ідея каталогів передбачає однорідність та повноту наведеної інформації, які є основною їх складовою.

У змісті публікації не вказано, описи яких саме кодексів публікуються – наведено лише шифри тих рукописів, з яких автор вибрав тексти (с. III). Це ускладнює пошук необхідних даних. Не зазначені у заголовках описів назви кодексів, їх датування подано лише у тексті опису, як і ім'я переписувача. Наявність таких даних у заголовках описів, на нашу думку, значно спростила б роботу з каталогом. У описах переважає коротке визначення «локальні особливості» (с. 1, 6, 14, 17), хоча їх розширений перелік був би корисним для студентів, які вивчають філологію чи історію книги, та молодих науковців.

Однорідність поданої в описах інформації покликана полегшити її сприйняття читачем. Натомість у частині описів даного каталогу заголовки змісту кодексів подані в оригінальному варіанті (з інципітами та експліцитами) (с. 1–6), в інших же зміст переповідається словами автора («огляд змісту») (с. 10–11). В описі рукопису № 5, (БАН 31.6.26, Торжественник та Золотоуст недільний середини XVI ст.), тексти з якого опубліковано у другій частині каталогу, немає ані змісту кодексу, ані його огляду (с. 13). При цьому даний рукопис першим винесений до змісту книги, де і окреслено його склад. Відсутній зміст і в рукопису № 12 (БАН 33.12.5, Золотоуст постний, перша чверть XVI ст.) (с. 63). На противагу цим випадкам, у описі кодексу № 4 (с. 11–13) (БАН, колекція П. Доброхотова, 17, збірник повчань, перша третина XVI ст.), з якого опубліковано

Житіє Бориса і Гліба (с. 207–216), подано і опис, і огляд змісту, а для рукопису № 13 (с. 63–85) (РНБ, колекція Яворського, 13, Учительне Євангеліє, 20-ті роки XVII ст.; у каталозі наведено текст Євангелія від Йоана) – опис та дуже детальний зміст, який займає 10,5 сторінки). Описи кодексів БАН 12.3.1 та БАН 12.7.37 (з яких опубліковано передмову до Учительного Євангелія та Житіє Параскеви Тирновської) зовсім відсутні у розділі «Опис збірників». Не збігається нумерація кодексів за каталогом, а у розділі «Тексти пам'яток» не співпадає (наприклад кодекс БАН, збірка Ю. Яворського, 10 у каталозі має № 18, а у змісті – № 6).

На жаль, автор у вступному слові не вказує, чому для публікації було обрано саме ті тексти, котрі подано у другій частині каталогу. У змісті каталогу замість назв рукописів зазначено або назви розділів, з яких взято публіковані тексти, або назви самих текстів. Тексти наведено у довільному порядку, не враховуючи їх черговості у рукописі (с. 140 – Слово про царя Константина та його матір Єлену (арк. 321, БАН 31.6.26); с. 145 – Житіє Миколи (арк. 137 того ж кодексу); с. 155 – Муки святої мучениці Параскевії (арк. 87 того ж кодексу); с. 159 – Чудо Йоана Молитвослова (арк. 110 того ж кодексу)).

До недоліків публікації можна віднести і відсутність основних робочих елементів каталогів – покажчиків, а також списку рукописів чи збірок, у яких зберігаються рукописи, що досліджуються.

І все-таки, незважаючи на окремі недоліки, каталог, що рецензується, є однією з перших публікацій комплексу текстів, які зберігаються у закордонних сховищах. Завдяки поданню текстів у вигляді, максимально наближеному до оригінального, книга, безперечно, прислужиться філологам, котрі досліджують особливості української мови в історичному контексті, та студентам, які мають змогу вивчати старослов'янську, читаючи тексти живою мовою, відтвореною у друкованому варіанті, простішому для читання ніж рукописний текст. Описи кодексів дають доволі багато цінної інформації також для філігранологів, кодикологів. У вступному слові наведено глибоке історіографічне дослідження для ілюстрації змін у сфері мови та культури XV–XVIII ст. Посібник, насамперед, спрощує багатьом фахівцям доступ до інформації з віддалених сховищ, уможливує її використання у найрізноманітніших майбутніх дослідженнях та дає змогу поповнити деякі сторінки з історії вітчизняної культури добротним змістом.

Марія Голуб,

методист Українського Католицького Університету